

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*Бобкова Антоніна Григоріївна,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук
України, Заслужений юрист України, голова Донецького регіонального наукового центру
НАПрН України, в.о. декана юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

В державній політиці у сферах національної безпеки і оборони центральне місце займає захист людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності та навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій²². При цьому до актуальних загроз національній безпеці України віднесено загрози екологічній безпеці, серед яких: надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України; негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації²³. Однією з умов мінімізації таких загроз в багатьох країнах світу став розвиток екологічного підприємництва (щодо якого використовується і поняття «зелена» економіка), тоді як в Україні цей вид підприємництва робить лише перші кроки.

Правові засади екологічного підприємництва представлено низкою нормативно-правових актів, серед яких закони України «Про відходи», «Про альтернативні джерела енергії», «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про альтернативні види палива» та деякі інші, які визначають правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади окремих видів екологічного підприємництва. Проте поза увагою законодавця залишається значний перелік

²² Про національну безпеку. Закон України від 21 червня 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.

²³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43. Ст. 1353.

інших видів цього підприємництва, розвиток яких стримується відсутністю відповідних правових засад.

В науковій літературі розвитку екологічного підприємництва приділялась увага науковцями різних напрямів²⁴, в тому числі і авторкою²⁵, але в контексті забезпечення екологічної безпеки на основі новітнього законодавства щодо національної безпеки і стратегії екологічної політики питання розглядалися частково.

Наведене вказує на актуальність теми дослідження, метою якого є доопрацювання напрямів правових засад розвитку екологічного підприємництва як умови забезпечення екологічної безпеки.

Екологічна безпека - це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього середовища»).

Пріоритети забезпечення екологічної безпеки закріплено в Стратегії національної безпеки України, в якій серед іншого названо: збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення; ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування; зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря,

²⁴ «Зелена» економіка – економіка майбутнього. Реферативний огляд. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1819> (дата звернення 23.04.2019 р.); Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки): монографія / А.Г. Бобкова, Р.Ф. Гринюк, І.Ф. Коваль та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 230 с.

²⁵ Бобкова А.Г. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва у контексті доктрин господарського та екологічного права. *Правова доктрина України: у 5-ти томах. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права* / За ред. Ю.С. Шемшученка. Х. Право. 2013. С. 216-251; Бобкова А.Г. Правове регулювання екологічного підприємництва як умова забезпечення еколого-збалансованого природокористування. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: колективна монографія / відп. ред. Т.С. Харитонова, І.І.Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 604-628 та ін.*

поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів; формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання; мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб.

В той же час загально визнаним фактом, в тому числі на рівні закону, є те, що «протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля»²⁶. При цьому серед першопричин екологічних проблем України в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року названо підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання, тобто по суті йдеться про низький рівень забезпечення екологічної безпеки.

Такий рівень серед іншого не в останню чергу зумовлений станом розвитку в нашій країні екологічного підприємництва як інноваційної діяльності з виробництва і реалізації екологічної (природоохоронної) продукції, спрямована на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища та отримання прибутку²⁷.

Наразі відчутний розвиток притаманний кільком видам такого підприємництва, серед яких органічне сільське господарство, відновлювальна енергетика, зелений туризм, переробка промислових та побутових відходів та деякі інші.

²⁶ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 28.

²⁷ Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки): монографія / А.Г. Бобкова, Р.Ф. Гринюк, І.Ф. Коваль та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 16.

Водночас розвиток як зазначених, так і багатьох інших видів екологічного підприємництва стримується відсутністю концептуального підходу до такого сегменту економіки країни, в першу чергу на законодавчому рівні.

Достатньо оптимістично перспективи екологічного підприємництва представлено в Основних засадах (стратегії) екологічної політики України на період до 2030 року, і хоча його розвиток не представлено окремою стратегічною ціллю, різні аспекти його розвитку входять до складу всіх п'яти цілей цього документу. Серед основних інструментів реалізації державної екологічної політики передбачено «законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу, - спрямоване на досягнення національних пріоритетів та забезпечення його наближення до відповідних директив Європейського Союзу впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна»²⁸.

При цьому, незважаючи на те, що досягнення всіх цілей зазначеного документу безпосередньо чи опосередковано пов'язано з розвитком екологічного підприємництва, положення щодо цього підприємництва і його розвитку в Основних засадах представлено фрагментарно, що особливо стосується правового забезпечення.

З наведеного слідує, що для розвитку екологічного підприємництва необхідно доповнити Державну екологічну політику України окремою ціллю та завданнями для її реалізації та передбачити серед очікуваних результатів реалізації цього документу створення правової бази та умов для реалізації державної політики у сфері екологічного підприємництва.

В основу правової бази пропонується покласти Концепцію правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва як документу, в якому знайдуть відображення правові засади дотримання пріоритетів забезпечення

²⁸ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 28.

екологічної безпеки, реалізації мети і завдань екологічної політики в сфері такого підприємництва, заохочувальний правовий режим екологічного підприємництва в цілому і окремих його видів, державна підтримка і відповідальність учасників цього підприємництва та інш., на необхідність прийняття якої неодноразово зверталась увага в науковій літературі, в тому числі авторкою.

При цьому правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва має ґрунтуватись на «пакетному» принципі підготовки і прийнятті нормативно-правових актів і трирівневій системі норм права, а саме: загальні положення - в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, законах України «Про охорону навколишнього середовища», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність» і ін.; спеціальні положення - в Концепції правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва», законі України «Про екологічне підприємництво», прийняття якого раніш пропонувалось; особливі положення - в законах України стосовно окремих видів екологічного підприємництва («Про відходи», «Про альтернативні джерела енергії», «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про альтернативні види палива» та інш.).

Таким чином, реалізація наведених пропозицій щодо формування правових засад розвитку екологічного підприємництва буде сприяти досягненню очікуваних результатів, заявлених в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, і цілком відповідає пріоритетам забезпечення екологічної безпеки, закріпленим в Стратегії національної безпеки України.